

OM ADAM SMITHS FORBINDELSE MED NORGE OG DANMARK

AF NIELS BANKE

I.

I sin store »Socialøkonomik«¹⁾ siger Aschehoug, at »Wealth of Nations« allerede i 1779 blev oversat på *vort* sprog efter foranstaltning af norske handelsmænd. Hermed menes naturligvis Dræbyes danske oversættelse af Adam Smiths bog. For de danske, der i den anledning vil understrege, at det nu engang er den norske måde at udtrykke sig på for begivenheder, der er indtruffet i Danmark—Norge før 1814, kan det være nyttigt at følge med i denne redegørelse. Det vil heraf fremgå, at det, Aschehoug siger, er meget nær ved sandheden.

Hans Degen lægger i sin artikel »Om den danske Oversættelse af Adam Smith«²⁾ vægt på, at Dræbye var knyttet til Christiania-købmanden James Collet. Nordmændenes betydning er blevet noget stærkere fremhævet af professor Axel Nielsen i nogle kommentarer, Axel Nielsen har givet til Glasgowprofessoren W. R. Scott i anledning af to breve fra Adam Smith til to nordmænd Peter Anker og Andreas Holt, der drejer sig om den danske oversættelse af »Wealth of Nations«³⁾. De nævnte breve, der iøvrigt senere skal omtales nærmere, og Axel Nielsens kommentar har givet anledning til denne undersøgelse af Adam Smiths forbindelse med de norske købmandsfamilier og Danmark.

II.

En hovedartikel for de store norske købmandshuse i det 18. århundrede var trælast, hvoraf hovedparten af det, som udførtes, blev afskibet til England. De betydelige forretningsforbindelser, som på denne måde blev skabt mellem England og Norge medførte også en væsentlig engelsk påvirkning af norsk kultur og livsvaner. Dette gjaldt også de rige slægters

¹⁾ Se bind I, 1920, side 87.

²⁾ Nationaløkonomisk Tidsskrift 1936, side 223.

³⁾ W. R. Scott: Adam Smith as student and professor, Glasgow 1937, side 280.

OM ADAM SMITHS FORBINDELSE MED NORGE OG DANMARK

AF NIELS BANKE

I.

I sin store »Socialøkonomik«¹⁾ siger Aschehoug, at »Wealth of Nations« allerede i 1779 blev oversat på *vort* sprog efter foranstaltning af norske handelsmænd. Hermed menes naturligvis Dræbyes danske oversættelse af Adam Smiths bog. For de danske, der i den anledning vil understrege, at det nu engang er den norske måde at udtrykke sig på for begivenheder, der er indtruffet i Danmark—Norge før 1814, kan det være nyttigt at følge med i denne redegørelse. Det vil heraf fremgå, at det, Aschehoug siger, er meget nær ved sandheden.

Hans Degen lægger i sin artikel »Om den danske Oversættelse af Adam Smith«²⁾ vægt på, at Dræbye var knyttet til Christiania-købmanden James Collet. Nordmændenes betydning er blevet noget stærkere fremhævet af professor Axel Nielsen i nogle kommentarer, Axel Nielsen har givet til Glasgowprofessoren W. R. Scott i anledning af to breve fra Adam Smith til to nordmænd Peter Anker og Andreas Holt, der drejer sig om den danske oversættelse af »Wealth of Nations«³⁾. De nævnte breve, der iøvrigt senere skal omtales nærmere, og Axel Nielsens kommentar har givet anledning til denne undersøgelse af Adam Smiths forbindelse med de norske købmandsfamilier og Danmark.

II.

En hovedartikel for de store norske købmandshuse i det 18. århundrede var trælast, hvoraf hovedparten af det, som udførtes, blev afskibet til England. De betydelige forretningsforbindelser, som på denne måde blev skabt mellem England og Norge medførte også en væsentlig engelsk påvirkning af norsk kultur og livsvaner. Dette gjaldt også de rige slægters

¹⁾ Se bind I, 1920, side 87.

²⁾ Nationaløkonomisk Tidsskrift 1936, side 223.

³⁾ W. R. Scott: Adam Smith as student and professor, Glasgow 1937, side 280.

opdragelse af deres unge. De unge engelske og skotske adelsmænd blev dengang af deres forældre i stedet for at blive indskrevet på universiteterne sendt på en flereårig Europarejse. Adam Smith forklarer denne skik, som en virkning af universiteternes forfald¹⁾. Adam Smith var selv en udvalgt lærer for en af Skotlands fornemste unge adelsmænd, hertugen af Buccleugh, på en rejse, der varede fra januar 1764 til november 1766.²⁾ Rejsen gav Smith en bedre aflønning end indtægterne som professor og sikrede ham en livsvarig pension. Der er mange forhold, der tyder på, at der mellem Adam Smith og hans fornemme elev udviklede sig et venskabsforhold, som kom til at vare for livet. Alligevel giver Smith i »Wealth of Nations« uden nogen former for forbehold udtryk for, at de unge bliver sendt for tidligt på disse rejser. De får en overfladisk viden, bliver indbildske og udsvævende. Det er efter Smiths opfattelse en forkert opdragelse af de unge, som falder tilbage på de dårlige universiteter.³⁾

Nogle år før Adam Smith påbegyndte sin rejse, sendte den norske storkøbmand, Erik Anker, sine to sønner Peter og Karsten på en flereårig udenlandsrejse med deres ligeledes norskfødte lærer student Andreas Holt. Når velstående nordmænd på dette område fulgte den engelske skik, hænger det også sammen med den uvilje, nordmændene havde overfor det københavnske universitet og studenterliv, der i forbindelse med kampen for et eget norsk universitet gør sig stærkt gældende i slutningen af det 18. århundrede.

Andreas Holt og de to unge af Ankerslægten besøgte de største og mærkeligste byer i England og Skotland, og derefter rejste de til Frankrig. I 1762 kom de til Glasgow, hvor der blev gjort meget stads af de unge nordmænd. De blev bl. a. æresborgere i byen.⁴⁾ I Glasgow traf brødrene Anker Adam Smith. I den stambog, som blev ført på rejsen, har Adam Smith skrevet følgende:⁵⁾

¹⁾ Cannans udgave af »Wealth of Nations«, London 1950, II, side 261 (BK. V. CH. I PT III ART II).

²⁾ Rae: Life of Adam Smith. London 1895.

³⁾ »Wealth of Nations«, det ovenfor anførte sted.

⁴⁾ Dette er blevet mig meddelt af bankier P. B. Anker, Oslo, der er efterkommer efter Karsten Anker. P. B. Anker har overladt familiearkivet til bureauchef H. N. Anker, som har oplyst, at der blandt familiepapirerne er et omslag, hvori dokumentet fra Glasgow i sin tid har været opbevaret, men det er nu bortkommet.

⁵⁾ Stambogen findes blandt familiepapirerne hos den forannævnte H. N. Anker, der har meddelt mig en afskrift. Anker har samtidig gjort mig opmærksom på, at datoen er skrevet med en anden hånd end Adam Smiths. Det er samme hånd, som har ført den samtidig udfærdigede indholdsfortegnelse til stambogen. Adam Smiths ord i stambogen er tidligere citeret af Yngvar Nielsen i »General-Major Peter Anker, Guvernør i Trankebar«. Artiklen handler navnlig om Peter Ankers senere spændende tilværelse på Trankebar. Se norsk Historisk Tidsskrift, 1871, side 273.

»I shall always be happy to hear of the welfare & prosperity of three Gentlemen in whose conversation I have had so much pleasure, as in that of the two Messrs. Anchor & of their worthy Tutor mr. Holt.
28th of May 1762.

Adam Smith
Prof. of Moral Philosophy
in the university of Glasgow.«

I september samme år kom Holt og de to brødre Anker til London. De traf her fire fætre, Bernt, Peder, Iver og Jess Anker. Peter og Karsten har utvivlsomt berettet om deres skotske eventyr, således at man kan notere sig, at yderligere to førende norske personligheder, Bernt og Peder Anker fra deres ungdom har haft et levende indtryk af Adam Smith. Bernt Anker var vel i det sidste tiår af århundredet Norges rigeste købmand og en dominerende skikkelse i Christianias kultur og selskabsliv. Han døde 1805. Hans bror Peder blev Wedel-Jarlsbergs svigerfar og var selv en af de førende skikkelser på Eidsvold i 1814. Han blev senere statsminister. Også Peter og Karsten Anker var med på Eidsvold, hvor navnlig den sidste som ven med prins Kristian Frederik spillede en betydelig rolle.

Peter og Karsten Ankers ungdomsrejse fortsatte til Paris og gik senere bl. a. til Toulouse. Her har de påny truffet sammen med Adam Smith og hans elev hertugen af Buccleugh. I den foran nævnte stambog er der følgende hilsen fra hertugen:¹⁾

»Having had the pleasure of meeting Messieurs Anchers & Mr. Holt at Toulouse. It is with the greatest satisfaction that I member myself amongst their acquaintance.

Buccleugh.«

Toulouse 16th March 1764.

Når denne almindelige hilsen gengives er det af hensyn til navnene og dateringen.

Samtidig har Andreas Holt og Adam Smith været sammen i Toulouse. Smith henviser i sit brev vedrørende den danske oversættelse til Andreas Holt til deres samvær i Frankrig. Adam Smith og Buccleugh var i Toulouse fra februar 1764 og ca. 1½ år frem. Holt og brødrene Anker rejste videre til Tyskland i 1764.

¹⁾ Ligeledes meddelt af H. N. Anker. I den forannævnte artikel af Yngvar Nielsen står der efter citatet af Adam Smith: »Ved siden af Adam Smiths navn svinder hertugen af Buccleughs næsten bort, for ej at tale om forskellige lærde og andre fremragende mænd, som have skrevet sine navne i denne bog, og som en gang vare kendte i store kredse, men nu ere ganske forglemte«. Yngvar Nielsen har næppe kendt forholdet mellem Adam Smith og hertugen.

Smiths og Buccleugh's første tid i Toulouse var bl. a. på grund af sprog-vanskelighederne ret kedsommelig. Smith begyndte i denne tid på »Wealth of Nations« for at fordrive tiden.¹⁾ Mødet med nordmændene har utvivlsomt under disse forhold været en særlig oplevelse, og man har lov til at gætte på, at Smith har omtalt sine bogplaner for Andreas Holt.

III.

Dræbye var som allerede omtalt af Degen godt en halv snes år senere på rejse med to unge nordmænd, brødrene Peter og John Collet. Denne rejse varer fra 1773 til 1776 og går fra kontinentet til England netop i det år, hvor »Wealth of Nations« udkom. Peter og John Collet førte ligeledes en stambog på rejsen, men de har næppe truffet Adam Smith.²⁾ Derimod sikkert Peter Anker, som de var i familie med, og som på dette tidspunkt var dansk-norsk konsul i Hull.

Da Dræbye i 1776 kom til København, blev han ansat som chef for det norske sekretariat under General-Landøkonomi og Kommercekollegiet. I denne stilling afløste han Andreas Holt, der fik en højere stilling i administrationen. Karsten Anker var også i en ledende stilling i dette kollegium, og det er nok sandsynligt, at det er disse to nordmænd, der kendte Adam Smith, som har tilskyndet Dræbye til at gå i gang med oversættelsen.³⁾ Andreas Holt har sikkert haft størst betydning i denne forbindelse. Det er i hvert tilfælde Holt og Karstens bror Peter, der fra 1777 var dansk generalkonsul i London, som har skrevet til Smith om oversættelsen.

Brevet til Peter Anker er fra oktober 1780 og er forholdsvis kort. Adam Smith undskylder, at det har været så længe, inden han har svaret, men han ville ikke svare, før han også kunne besvare brevet til Holt. Han vedlægger iøvrigt dette brev til Anker og beder ham videresende det til Holt. Samtidig fortæller Adam Smith, at han har anmodet sin forlægger om at sende tre eksemplarer af andenudgaven af »Wealth of Nations« til Peter Anker, hvoraf de to skal videresendes til Holt. Det ene som en gave til Dræbye, der har gjort Smith »den ære« at oversætte bogen til dansk. Brevet slutter med en bemærkning om den væbnede neutralitet. Det har glædet Smith, at Anker ikke mener, at den væbnede neutralitet er fjendtlig mod

¹⁾ Rae: Adam Smith, London 1895, side 178.

²⁾ Denne stambog er omtalt i Alf Collet: En gammel Christiania-Slægt. Christiania 1883, side 179. Dagbøgerne ejes af Dr. Ada Polak, London, født Collet, men den del af bøgerne, som vedrører England findes ikke mere. Af en note i Yngvar Nielsens foranævnte artikel fremgår, at han i sin tid har set bøgerne fra den engelske rejse. Dr. Polak har oplyst, at Dræbye ikke er omtalt i dagbøgerne.

³⁾ Professor Axel Nielsen har anført overfor Scott, at det efter hans opfattelse har været Holt eller Karsten Anker, som har anbefalet Dræbye at oversætte »Wealth of Nations«, se note 1 side 280 i Scott: Adam Smith as student and professor, Glasgow 1937.

Storbritannien; men Adam Smith tilstår, at han frygter meget ondt fra den og kun har ringe håb om noget godt.

Brevet til Holt er et langt og hjerteligt brev. Det er et svar på et ligeledes langt brev fra Holt. Heri har Holt spurgt om de forandringer Adam Smith påtænkte ved næste udgave af »Wealth of Nations«, som man i Danmark altså ikke havde kendskab til allerede var udkommet i 1778.¹⁾ Det fremgår tydeligt af indledningen i Smiths svar til Holt, at det først er gennem Holts brev, at Adam Smith får kendskab til Dræbyes oversættelse. Smith fortæller om andenudgaven af »Wealth of Nations«. Han har heri rettet et stort antal fejl, som dog ikke i ringeste grad har ændret bogens plan eller system. Bogen er dog ikke blevet fejlfri. Smith gør opmærksom på, at den værste fejl, han selv har opdaget, var en forkert angivelse af størrelsen — 5 sh i stedet for 5 sh og 6 d pr. £ — og undtagelserne fra den engelske beskatning af embedslønninger.²⁾

Smith beretter videre i brevet, at han ikke har givet noget direkte svar i anledning af de angreb, han har været ude for efter bogens udsendelse. Om Pownal, hvis brev til Adam Smith var aftrykt bag i den danske udgave af bogen, siger han, at han i andenudgaven har taget hensyn til alle Pownals indvendinger, uden at Pownal derfor er blevet tilfreds. En anonym angriber, som Smith iøvrigt mener, han kender, har overrasket ham — ikke mindst ved formen. Dette angreb drejede sig udelukkende om Smiths holdning til forsvarsspørgsmålet. Smith tror, at den anonyme angriber har misforstået Smiths stilling til en militærs eller folkevæbning. Angriberen går ud fra, at Smith er imod en folkevæbning, fordi det nærmere begrundes i »Wealth of Nations«, at en stående hær er mere effektiv.³⁾ Med respekt nævner Smith en tredje kritiker Anderson, hvis bemærkninger om en sætning hos Smith om eksportpræmier for korn, har medført en ændring i den nye udgave.⁴⁾

Smith fortæller, at han ikke lægger vægt på de mange satiriske bemærkninger, som står om ham i aviserne, og tilføjer, at han i virkeligheden er blevet skældt mindre ud på grund af bogen, end han havde ventet.

¹⁾ Rae: Adam Smith, London 1895, side 358, hvor Smiths brev til forlæggeren om de tre ovenfor nævnte eksemplarer er anført.

²⁾ Fejlen blev rettet i tredje udgave. Se Cannans udgave af »Wealth of Nations«, London 1950, II, side 351.

³⁾ Smith var et af de første medlemmer af The Poker Club i Edinburgh, der går tilbage til 1762. Denne club havde bl. a. til formål at arbejde for en folkevæbning for Skotland. Man kan derfor godt forstå, at nationale skotske forsvarsvenner kunne føle sig svigtet ved dette spørgsmåls behandling i »Wealth of Nations«, men Smith lod lige så lidt på dette område som på andre sit personlige liv præge af, hvad hans forskning førte til. Herom henvises til Rae, se ovenfor note 1, side 134 og 135.

⁴⁾ Cannans udgave af »Wealth of Nations«, London 1950, II, side 17, note 1.

Derimod havde et lille stykke,¹⁾ som han havde skrevet i anledning af Humes død, foranlediget ti gange mere udskældning, end det voldsomme angreb, han har rettet mod det økonomiske system i Storbritannien.

Smith takker derefter Holt for den beretning, Holt har givet om sin rejse til Island. Her havde Holt været overlandkommissær. Smith refererer endvidere til Holts omtale af den danske revolution (1772) og giver udtryk for, at han altid havde troet, at den var udført med stor klogskab og fornuft og var nødvendig for statens bevarelse. Smith har glædet sig over den beretning Holt har givet om den unge prins og hans oplæring.

Smith slutter brevet med en beretning om sin egen tilværelse, fra han vendte tilbage fra rejsen med Buccleugh. I de seks følgende år levede han et roligt liv i sin fødeby, hvor han underholdt sig med at skrive »Wealth of Nations« og studere botanik og andre videnskaber, som han ikke hidtil havde skænket meget opmærksomhed. M. h. t. botanik bemærker han, at han ikke har gjort store fremskridt. Et forslag om påny at rejse som lærer til udlandet førte Adam Smith til London. Rejsen blev dog ikke til noget, bl. a. fordi hertugen af Buccleugh frarådede den. Smith blev i London i fire år og afsluttede her »Wealth of Nations«. Påny rejste Smith til sin fødeby Kirkaldy, hvor han påbegyndte et arbejde om de forskellige kunstarter.²⁾ Kort tid efter blev han på forslag af Buccleugh toldkommissionær i Edinburgh. Om denne stilling fortæller Adam Smith, at den er let og ærefuld, men den beslaglægger hans tid, således at hans skribentvirksomhed går langsommere, end den ellers ville have gjort. Stillingen gav ham imidlertid gode økonomiske forhold, navnlig da hertugen af Buccleugh ikke, som foreslået af Smith ved stillingens overtagelse, ville undlade at udbetale ham den pension, Smith fik efter rejsen til Frankrig.

Dette brev viser, at forholdet mellem Smith og den dansk-norske embedsmand Andreas Holt har været noget mere end et almindeligt rejsebekendtskab. Brevet fortæller også om Adam Smiths vide interessefelt.

IV.

Når formidlerne af den danske udgave af »Wealth of Nations« har interesseret sig for at forberede en ny udgave af oversættelsen allerede i 1780, har udgaven antagelig været en større succes, end Degen formoder i sin forannævnte artikel. Den dansk-norske forbindelse med de liberale ideer på et tidligt tidspunkt har antagelig også haft større betydning for

¹⁾ Et brev som Adam Smith lod ledsage Humes selvbiografi, herom henvises til Niels Banke: Ved Adam Smiths grav. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1954, side 7. Den kirkelige verden var blevet forarget over Smiths fine omtale af »fritænkeren« Hume.

²⁾ I Adam Smiths efterladte »Essays on Philosophical subjects«, London 1795, findes en afhandling om de forskellige kunstarter.

udviklingen i de to lande, end Degen regner med. Det synes at være hans opfattelse, at der først sker fremskridt i Danmark i liberal retning efter året 1800.

Udbredelsen af Dræbyes oversættelse både i Danmark og Norge må have givet bidrag til spredning af de liberale tanker, der allerede i begyndelsen af 80'erne kan spores i dobbeltmonarkiet. Som eksempel herpå kan nævnes indberetninger fra amtmanden over Akershus stift Jørgen Erik Skeel, der i september 1784 bl. a. skrev til rentekammeret: »— det måske meget at ønske, at Handel, Håndværk og Næringsveje i Almindelighed vare mindre indskrænkede end de formedelst Lov og andre Rettigheder ere«. Og i november samme år: »Det er overensstemmende med de bedste politiske Grundsætninger at lade en-hver i Staten nyde de Friheder, han uden Skade for det hele kan have, og så lidt som muligt at indskrænke denne Frihed«. ¹⁾

Få år efter (1787) nedsættes den store finanskommission. Blandt kommissionens opgaver var spørgsmålet »om en friere Handel end den, som efter det hidtil vedtagne System finder Sted, måtte være fordelagtig for Kongens Stater«. Formuleringen af denne opgave må ses i sammenhæng med, at Johan Bülow, kronprinsens belæste lærer, netop i dette år udvikler for kronprinsen, at frihandelen bør fremmes. Det har sikkert heller ikke været uden betydning, at der i den økonomiske administration på denne tid sad embedsmænd (Karsten Anker, Holt og Dræbye), som var fortrolig med Adam Smith og hans ideer. Allerede i 1788 kom der resultater fra kommissionen ved gennemførelse af forordningen om kornhandelens frigørelse. Det var også denne kommission, der forberedte den frihandelsvenlige toldforordning af 1797. ²⁾ De principielle synspunkter var her forfattet af finansminister Ernst Schimmelmann og fremkom som »Kommercekollegiets bemærkninger ved en forehavende mulig forandring i det nuværende fabrikssystem«. Indstillingen var således udarbejdet i det kollegium, hvor flere af de ledende embedsmænd havde haft den særlige kontakt med Adam Smith. I bemærkningerne blev der givet principiel tilslutning til den frie konkurrence, men man gik ind for en gradvis afvikling af prohibitivsystemet. Det er også den fremgangsmåde, der anbefales af Adam Smith. ³⁾ Der er megen lighed mellem Smiths og kollegiets motiver til den moderate fremgangsmåde for så vidt angår den bestående industri. De danske motiver indeholder dog også en opdragelsesbetragtning, hvor de ældre og rigere industrilandes overlegenhed her i landet kan begrunde en vis beskyttelse.

¹⁾ Citeret efter Ed. Holm: Danmarks og Norges Historie 1720—1814, VI, 1, henvisninger side 12 og side 117.

²⁾ Herom henvises til Industriens historie i Danmark udgivet af Axel Nielsen, bd. II 1730—1820 af J. O. Bro Jørgensen, side 146 ff.

³⁾ Se navnlig Cannans udgave af »Wealth of Nations« I, side 433 (BK, IV, CH, II).

V.

Den selvstændige norske stats indledning af den liberale lovgivning blev påbegyndt på Eidsvold i 1814 ved, at der i den norske grundlov blev indføjet en bestemmelse, § 101: »Nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes nogen for Fremtiden«. Jacob Aall har skildret debatten om denne bestemmelse således:¹⁾

»Embedsmændene søgte at bryde Staven over alle de Forrettigheder, som hindrede Næringsdriftens frieste Udvikling og Udøvelse, og fandt alene i denne Frihed Sikkerhed for den borgerlige Velvære. Til denne pludselige overgang fra mangehånde Tvang og Indskrænkninger til en fuldkommen Lighed iledes, især i Begyndelsen med stærke Skridt, og en stor Forvirring kunde have fundet Sted i de bestående Forhold, når ikke Konstitutionscomiteens sindige og forstandige Medlemmer havde forberedt en passende Middelvei mellem en gammel aristokratisk og en ny demokratisk Ideegang«. Aall selv har utvivlsomt her været modstander af embedsmændene, hvis liberale indstilling var udbygget gennem en menneskealder, men Aall har også været under indflydelse af Adam Smiths liberale ideer. Skønt han selv var privilegeret jernværksejer, blev han som stortingsmand den drivende kraft i en række love, som fra 1816 afviklede de bestående enerettigheder.

Aall, der var en meget belæst mand, har givet studeret »Wealth of Nations«. Han har antagelig selv været ejer af den danske oversættelse. I hvert tilfælde er det eksemplar af denne bog, som findes på Deichmans bibliotek i Oslo, skænket biblioteket af en sønnesøn af Jacob Aall.

VI.

Den danske oversættelse af Adam Smiths berømte nationaløkonomi fremkom på et tidligt tidspunkt i Norge og Danmark. Bogen er aldrig i sin helhed blevet oversat til Svensk. Det var på dansk-norske embedsmænds initiativ, at denne oversættelse kom i stand. De havde opnået deres engelske kontakter ved deres tilknytning til norske købmandsfamilier. Det var også på et forholdsvis tidligt tidspunkt, at de liberale ideer kom til at få betydelig indflydelse på lovgivningen både i dobbeltriget og det selvstændige Norge. Det skete ved en gradvis afvikling af det merkantilistiske system. Disse fremstød for lovgivningsmagten foregik, i hvert tilfælde for så vidt angår næringslivet uden for landbruget, så tidligt, at man ikke kan sige, at det var de økonomiske forhold, der fremkaldte denne lovgivning. Det næringsliv, som var af betydning, var knyttet til privilegier

¹⁾ Jacob Aall: Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800—1815. Christiania 1859, side 431.

og enerettigheder, og mente i almindelighed, at det merkantilistiske system var grundlaget for deres virksomhed. Det er de liberale ideer, som starter denne omlægning af den økonomiske lovgivning, og disse ideers udbredelse i Norge og Danmark hænger bl. a. sammen med den direkte kontakt med Adam Smith.